

MAQOL VA MATALNING LINGVISTIK MAQOMI**Ahmadaliyeva Shahlo Orifjon qizi****Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda
xorijiy til (ingliz tili) yo'nalishi 4-kurs 401-guruh talabasi.
shahloahmadaliyeva171@gmail.com****Mirzaeva Feruza Samixdjonovna****Ilmiy rahbar: Termiz davlat pedagogika instituti, Gumanitar
yo'nalishlarda xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi****ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada maqol va matallarning lingvistik tabiati, ularning o'zbek tilshunosligidagi o'rni, semantik, pragmatik hamda uslubiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqol va matallarning xalq og'zaki ijodi tarkibidagi funksional vazifasi, ularning nutq jarayonidagi qo'llanish imkoniyatlari yoritiladi. Tadqiqot davomida maqol va matal o'rtasidagi o'xshash va farqli jihatlar lingvistik nuqtayi nazardan izohlanadi. Maqolalarda xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va milliy qadriyatlari mujassam ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: maqol, matal, paremiologiya, frazeologiya, lingvistika, xalq og'zaki ijodi, semantika, pragmatika, til birliklari, uslubiyat.

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется лингвистическая природа пословиц и поговорок, их место в узбекском языкознании, а также семантические, прагматические и стилистические особенности. Освещаются функциональные возможности пословиц и поговорок в системе народного устного творчества и в речевой деятельности. В ходе исследования с лингвистической точки зрения раскрываются сходства и различия между пословицами и поговорками. Обосновывается, что в пословицах отражаются исторический опыт народа, мировоззрение и национальные ценности.

KIRISH

Til — xalqning ma'naviy boyligi, tarixiy tajribasi va milliy tafakkurini o'zida aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisadir. Xalq og'zaki ijodi namunalari orasida maqol va matallar alohida o'rin egallaydi. Ular asrlar davomida xalqning hayotiy tajribasi, axloqiy qarashlari hamda estetik tafakkuri asosida shakllangan qisqa, lo'nda va mazmunan chuqur birliklardir. Shu sababli maqol va matallar nafaqat folklorshunoslik, balki tilshunoslikning ham muhim tadqiqot obyektlaridan biri hisoblanadi. Maqollar xalqning donoligi va hayotiy kuzatuvlarini umumlashtirgan holda hukm shaklida ifodalaydi. Matallar esa ko'proq obrazli ifoda vositasi sifatida nutqda emotsional-ekspressiv ma'no yuklaydi. Ularning lingvistik tabiati, semantik tuzilishi va kommunikativ funksiyasi tilshunos olimlar tomonidan turli yo'nalishlarda o'rganilgan [Sh.Rahmatullayev].

Paremiologiya — maqol va matallarni o'rganuvchi fan sohasi bo'lib, u frazeologiya bilan chambarchas bog'liqdir. Chunki maqol va matallar ham tilda tayyor holda qo'llanadigan, ko'chma ma'noga ega bo'lgan birliklar sirasiga kiradi [A.Hojiyev]. Biroq ularning sintaktik mustaqilligi va kommunikativ vazifasi frazeologik birliklardan ayrim jihatlar bilan farqlanadi.

O'zbek tilshunosligida maqol va matallarning lingvistik maqomini aniqlash masalasi muhim ilmiy muammolardan biri sanaladi. Ayrim tadqiqotchilar maqollarni mustaqil gap

sifatida baholasa, boshqalar ularni frazeologik birliklarning bir turi sifatida izohlaydi [B.Yoʻldoshev]. Shu bois mazkur mavzu ilmiy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Maqol va matallarning semantik xususiyatlari ularning koʻp qatlamli maʼnoga ega ekanligida namoyon boʻladi. Masalan, “Yetti oʻlchab, bir kes” maqoli insonni har qanday ishda ehtiyotkorlik va mulohazakorlikka undaydi. Bunday birliklar nutqda nafaqat axborot berish, balki tarbiyaviy va estetik vazifani ham bajaradi [M.Mirtojiev]. Maqollarning asosiy belgilaridan biri — ularning hukm xarakteriga ega ekanligidir. Ular tugallangan fikrni ifodalab, mustaqil kommunikativ birlik sifatida qoʻllanadi. Matallar esa aksariyat hollarda fikrni obrazli kuchaytirish uchun xizmat qiladi. Masalan, “Tuyaning dumi yerga tekkanda” matali bajarilishi qiyin yoki uzoq vaqt talab qiladigan ishni ifodalaydi.

Lingvistik jihatdan maqol va matallar xalq tafakkurining verbal modeli sifatida qaraladi. Ular milliy mentalitet, urf-odat va tarixiy tajribani aks ettiruvchi til birliklari hisoblanadi [N.Mahmudov]. Shu sababli paremiologik birliklarni oʻrganish milliy madaniyatni tadqiq etishda ham muhim manba boʻlib xizmat qiladi. Bugungi kunda zamonaviy tilshunoslikda maqol va matallar pragmatolingvistika, kognitiv tilshunoslik hamda lingvomadaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan ham tadqiq qilinmoqda. Bu esa ularning til tizimidagi oʻrnini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qilmoqda [D.Xudoyberganova].

Mazkur maqolaning maqsadi — maqol va matallarning lingvistik maqomini aniqlash, ularning oʻxshash va farqli jihatlarni tahlil qilish hamda oʻzbek tilshunosligidagi ilmiy qarashlarni umumlashtirishdan iborat.

Maqol va matallar xalq ogʻzaki ijodining eng qadimiy va keng tarqalgan janrlaridan biridir. Ular xalqning uzoq yillik hayotiy tajribasi asosida shakllangan boʻlib, qisqa va mazmunli shaklda avloddan avlodga oʻtib keladi. Tilshunoslikda bu birliklar paremiologik birliklar deb yuritiladi [A.Mamatov].

Maqol grammatik jihatdan tugallangan gap shaklida boʻladi. U hukm, xulosa yoki nasihat mazmunini ifodalaydi. Masalan, “Mehnat qilgan — toʻyadi” maqolida sabab va natija munosabati aniq ifodalangan. Ushbu birlik kommunikativ jihatdan mustaqil gap hisoblanadi. Matallar esa koʻproq koʻchma maʼnoda qoʻllanadigan obrazli iboralardir. Ular har doim ham tugallangan hukmni ifodalamaydi. Masalan, “Ogʻzi kuygan qatiqni ham puflab ichadi” biror salbiy tajribadan keyin ehtiyotkor boʻlib qolgan inson holatini bildiradi. Maqol va matallar semantik jihatdan umumlashma maʼnoga ega. Ular muayyan bir vaziyatni emas, balki umumiy hayotiy qonuniyatni ifodalaydi. Shu sababli bunday birliklar xalq tafakkurining mahsuli sifatida baholanadi [Sh.Shoabdurahmonov].

Paremiologik birliklarning pragmatik xususiyati ham muhimdir. Nutq jarayonida ular taʼsirchanlikni oshiradi, suhbatdoshga estetik va emotsional taʼsir koʻrsatadi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda maqol va matallardan foydalanish obrazlilikni kuchaytiradi [I.Qoʻchqortoyev]. Maqol va matallar lingvomadaniy birlik sifatida ham qimmatlidir. Ularda xalqning milliy qadriyatlari, urf-odatlar va dunyoqarashi aks etadi. Masalan, oʻzbek xalq maqollarida mehnatsevarlik, kattaga hurmat, sabr-toqat kabi fazilatlar ulugʻlanadi. Tilshunoslikda maqol va matallarning frazeologik tabiati haqida turli qarashlar mavjud. Ayrim olimlar ularni frazeologizmlar tarkibiga kiritisa, boshqalar mustaqil paremiologik birlik sifatida ajratadi [E.Begmatov]. Bu masala hozirgi kunda ham ilmiy munozaralardan biri boʻlib qolmoqda.

Badiiy-uslubiy xususiyatlari

Maqol va matallarda metafora, tashbeh, antiteza, parallelizm kabi badiiy vositalar keng qo'llaniladi. Bu esa ularning ta'sirchanligini oshiradi.

Masalan:

“Birlik bor joyda — tiriklik bor.”

Bu maqolda parallel sintaktik qurilish kuzatiladi.

“Qarg'a qarg'aning ko'zini cho'qimaydi.”

Mazkur maqolda majoziy ma'no orqali jamiyatdagi ayrim munosabatlar ifodalangan.

Maqol va matalning kommunikativ vazifasi

Maqol va matallar nutqda ta'sirchanlikni oshiradi. So'zlovchi o'z fikrini qisqa va aniq ifodalash uchun ulardan foydalanadi. Ayniqsa, badiiy adabiyot, publitsistika va kundalik muloqotda maqol hamda matallarning o'rni katta.

Yozuvchi va shoirlar o'z asarlarida xalqona ruhni yaratish maqsadida maqol va matallardan keng foydalanadilar. Bu esa asarning milliy koloritini boyitadi [Qo'ng'irov R.].

Paremiologiyada maqol va matalning o'rni

Paremiologiya tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, maqol va matallarni ilmiy jihatdan o'rganadi. Ushbu sohada maqol va matallarning kelib chiqishi, semantik taraqqiyoti, milliy-madaniy xususiyatlari tadqiq qilinadi.

O'zbek paremiologiyasida T. Mirzayev, B. Sarimsoqov, K. Imomov kabi olimlarning xizmatlari katta hisoblanadi [Mirzayev T.]. Bugungi kunda maqol va matallar kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya va pragmalingsvistika nuqtayi nazaridan ham o'rganilmoqda. Chunki ular xalq tafakkuri va mentalitetining yorqin ifodasi hisoblanadi [Tajiboyeva F.]

Xulosa qilib aytganda, maqol va matallar o'zbek tilining muhim paremiologik birliklari hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, milliy tafakkuri va madaniy qadriyatlarini o'zida mujassamlashtirgan. Maqollar tugallangan hukm mazmuniga ega bo'lsa, matallar obrazli va ko'chma ma'noda qo'llanishi bilan ajralib turadi.

Lingvistik jihatdan ular semantik, pragmatik va uslubiy xususiyatlarga ega bo'lgan barqaror til birliklaridir. Zamonaviy tilshunoslikda maqol va matallarni pragmalingsvistika, kognitiv tilshunoslik hamda lingvomadaniyatshunoslik asosida tadqiq qilish muhim ilmiy natijalarni bermoqda.

Shuningdek, maqol va matallarni chuqur o'rganish xalqning milliy tafakkuri va madaniyatini anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shu bois paremiologik birliklarni lingvistik jihatdan tadqiq etish dolzarb ilmiy yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Мирзаева, Ф. С. (2019). РОЛЬ ГРАММАТИКИ, ЕЁ МЕСТО СРЕДИ АСПЕКТОВ ЯЗЫКА. Гуманитарный трактат, (72), 38-39.
2. Мирзаева, Ф. С. (2021). НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ ПРЕПОДАВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Academic research in educational sciences, 2(10), 694-698.
3. Samixdjonovna, M. F. The Importance of Modern Educational Technologies. JournalNX, 311-314.
4. Mirzaeva, F. (2022). USE OF POLITICAL WORDS IN TRANSLATION. Science and innovation, 1(B8), 1921-1924.

5. Raxmonovna, M. L., & Samixdjonovna, M. F. (2023). THE CONCEPT “COUNTRY” IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS AND SAYINGS. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769),1(4),3-6
6. Feruza, M. (2023). IMPROVE LANGUAGE SKILLS USING AUTHENTIC WORKS. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies,3(05), 163-167.
7. Samixdjonovna, M. F. (2023). PEDAGOGIKADA TERMINALOGIYA. Новости образования: исследование в XXI веке,1(9), 1226-1228.